

Közéjük tartozik a *JSTOR (Journal Storage)*, a *Bacfiles to the Future* és több tudományos közössiégi és könyvtári kezdeményezés.

A JSTOR eredeti célja az volt, hogy a ritkán keresett periodikumok digitalizálásával eleve biztosítsa megörzésüket, illetve ésszerűsítse a könyvtárak férőhely-hasznosítását és tárolási előirányzatainak elköltését. Később, mivel a vállalkozás számára kényelmes keresőrendszert sikerült kimunkálnia, archivális funkciója kutatási-képzési funkcióval egészült ki. A JSTOR-ban jelenleg 290 címet kibocsátó 156 (főként egyetemi) kiadó vesz részt. 1997 óta 6,4 millió cikk teljes szövege került a rendszerbe, amely 1300 kollektív használót mondhat a magáénak.

Az Elsevier a ScienceDirect program keretében Bacfiles to the Future címen az általa pdf formátumban kiadott 1200 folyóiratcímnek az első számától való digitalizált változatát kínálja. A vállalkozás első – szélesesen értelmezett vegyészeti tárgyú – része már elkészült. További két rész előkészületben van. E hatalmas információtömeghez egy-szeri licenccij kifizetésével lehet hozzáférni, ami a könyvtárak számára felettébb vonzó.

Nem szabad megfeledkezni azokról a digitális archívumokról sem, amelyek egy-egy testület

és/vagy könyvtár gyűjteményét teszik ily módon hozzáférhetővé. Közülük érdemes megemlíteni a következő „műhelyeket”:

- The Cornell University Library, Ithaca, N. Y.
- The State and University Library Göttingen, SUB
- The Tsinghua University Library, Beijing
- The Orsay Mathematical Library, Paris.

Az említett négy intézmény a 2001-ben startolt Electronic Mathematics Archives Network Initiative (EMANI) keretében kooperál. A vállalkozásba a legjelentősebb tudományos kiadók is bekapcsolódtak (Springer, Birkhauser, Teubner, Vieweg).

A szerzők a kezdeti eredmények ellenére óvatosak: azt javasolják, hogy mielőtt bármely intézmény belekezdene állománya meghatározott részének digitalizálásába, szükség van:

- a szóban forgó állomány tüzetes elemzésére,
- az elektronikus termékek piacának tanulmányozására,
- a tudósok és szakemberek szükségleteinek figyelembevételére.

/EVSTIGNEEVA, G. A.–ZEMSKOV, A. N.: Elektronnye versii depozitarnych fondov naučnyh bibliotek. = Naučnye i tehničeskije biblioteki, 7. sz. 2003. p. 5–21./

(Futala Tibor)

Országos tárolókönyvtárak Európában

A Harvard Egyetem rektora, *C. W. Eliot* már 1902-ben írt a kevésbé használt („holt”) állományok korábbtól eltérő, olcsó, de megbízható és hozzáférhető helyen történő tárolásának előnyeiről és szükségességéről. Végül az 1940-es években került sor a Midwest Interlibrary Center – a mai *Center for Research Libraries (CRL)* elődjének – létrehozására. Az IFLA a UAP program keretében 1982-ben átfogó elemzést készített a tárolókönyvtári tervekről és létesítményekről. Az utóbbi évtizedek egyik sikeres vállalkozása a *finn országos tárolókönyvtár (Finnish National Repository Library = NRL)*.

Az országos könyvtári rendszer egyik alapfeladata a nemzeti gyűjtemény gondozása és megörzése, legyen szó nyomtatott vagy újabb hordozókról. A finn kötelempéldány-rendelet értelmében őrizni és szolgáltatni kell a hagyományos dokumentumok

mellett a szabad hozzáférésű elektronikus anyagokat, ideértve a rádió- és tévéműsorokat is. A nemzeti könyvtár mellett e téren számos országban komoly szerephez jutnak az országos szakkönyvtárak. Finnországban a hetvenes években tíz ilyen szakterületi könyvtárat terveztek létrehozni, ám a gazdasági és egyéb gondok a kilencvenes években e szándékot levették a napirendről.

A nyolcvanas években a finn egyetemi könyvtárak fokozódó helyhiányról panaszkodtak. Az éves gyarapodás országosan e körben elérte a 15 kilométernyi polcfolyómétert, ami évi 3 ezer m²-es alapterületi igényre volt lefordítható. Alapos elemzés készült a lehetséges megoldásokról 10-20 éves perspektívában. A *B* variáns az egyes egyetemi könyvtárak közelében létesítendő háttérraktárakkal számolt; a *C* variáns szerint minden régióban tárolókapacitást bérelnének; míg az *A* variáns szerint

központi (országos) tárolókönyvtárat célszerű megteremteni. A számítások az utóbbi, tehát a központi megoldást mutatták előnyösebbnek.

Az 1989-re befejezett beruházás, az NRL minden finn könyvtár érdekét szolgálja. Természetesen elsősorban a nagy tudományos (egyetemi) könyvtárak adják az anyag javát (körülbelül éves gyarapodásuk felének felel meg mennyiségileg a leadott anyag), ami évente 4–7 polckilométert foglal el a duplumok kiszűrése után. Az elmúlt 13 évben közel 50 kilométert telepítettek be. Különleges tömörraktári szisztémával elérték, hogy négyzetméterenként mintegy 16 polcfolyóméternyi anyagot tudnak elhelyezni. A 13 év alatt csaknem 2,5 millió könyv- és folyóiratkötetet válogattak be az NRL állományába. A teljes állomány megtalálható a finn országos központi katalógus adatbázisában. A mai állomány az összes finn egyetemi könyvtár összességének 15%-át teszi ki (az időszaki kiadványok terén az arány eléri a 20%-ot). Az NRL éves működési kiadásai 1,3 millió eurót (kb. 330 millió Ft) tesznek ki (ez a finn tudományos könyvtárak éves gyarapítási keretének kevesebb mint 5%-a, avagy ugyanezek teljes költségvetésének 1,1%-a). Összevetésül: az amerikai CRL tagjai éves költségvetésük 1%-ának megfelelő összeget adnak át a központnak.

A LINDA elnevezésű központi adatbázis – a finn egyetemi, parlamenti és tárolókönyvtár könyveiről és folyóiratairól – 1993 óta működik (eleinte a VTLS, 2001 óta a Voyager program bázisán). Az NRL a retrospektív katalógizálásnak köszönhetően az új rekordok mintegy 15%-át állítja elő (ez évi 100 ezer leírás készítését követeli meg, ezért érthető, hogy nem törekednek részletezésre).

Az NRL igénybevétele – ha lassan is – folyamatosan növekszik. 2002-ben 53 ezer megrendelést regisztráltak, ezek közül 37 ezer az eredeti kölcsönzésére, további 15 ezer pedig folyóiratcikkek másolatára vonatkozott. Az adatbázis és a gyűjtemény megbízhatóságát jelzi, hogy a kérések 98%-át teljesítik (az átlagos egyetemi könyvtári ráfordítások harmadáért). A finn tárolókönyvtárnál valamivel többet – 60 ezret – teljesít a norvég társintézmény. Az NRL kedveltségét a gyors szolgáltatás fokozza: minden megrendelést még a beérkezés napján kielégítenek. Minthogy az NRL adatbázisa a tételek státusát (hozzáférhetőségét) is jelzi, ezért gyorsan lebonyolódik a keresés és a rendelt anyag elküldése. Gyakran készítenek digitális másolatot szkenneléssel, hogy minél gyorsabban a felhasználó rendelkezésére álljon a kívánt doku-

mentum (honlapjuk elérhető a <http://www.nrl.fi> címen). A legújabb fontos feladat abban áll, hogy megfogalmazzák az NRL iránti elvárásokat a finn elektronikus könyvtár (Finnish Electronic Library = FinELib) vonatkozásában.

A Norvég Nemzeti Könyvtár Ranában, az északi sarkkörön működő részlegét 1989-ben hozták létre négy feladatra, melyek közül egyik a tárolókönyvtár. Alapcéljai megegyeznek a finn NRL-ével. A norvég köteles példányok száma hét: ebből három a nemzeti könyvtáré (egy-egy archív, használati és tárolókönyvtári példány), további négy pedig a nagy egyetemi könyvtáraké. A tárolókönyvtár éves gyarapodása 120 ezer könyv és folyóiratkötet. A dokumentumok leírásai helyet kapnak a központi katalógus adatbázisaiban (Bibsys, Norsk Samkatalog). A norvég tárolókönyvtár – a finn példától eltérően – a cikkek másolatáért térítést kér.

Az Észti Nemzeti Könyvtár tárolókönyvtárát még a szovjet időszakban alapozták meg, érdemi működésének kezdete 1995-re tehető. Feladata a tudományos könyvtárak ritkán használt állományegységeinek átvétele, feldolgozása és szolgáltatása akár a helyszínen, akár a könyvtárközi kölcsönzés keretében. Az intézmény fogadja és hasznosítja a külföldön élő észtek hazájukba küldött könyvadományait. Az állomány tetemes részét alkotják a Szovjetunió fennállása alatt született disszertációk, valamint a külföldi napilapok kötetei. A kevésbé használt könyvek és folyóiratok is többnyire külföldi eredetűek, s főként a Tudományos Akadémiai és az Országos Orvostudományi Könyvtárból származnak.

A francia Centre Technique du Livre-t 1994-ben hozták létre egy 1983-as, az Ile de France régió egyetemi könyvtárai tárolási szükségleteinek enyhítésére. Az építkezés és egyéb munkák két éve után az intézmény 1996-ban kezdett működni. A mintegy 80 kilométernyi polckapacitás számítások szerint tíz év alatt 3 millió könyv és folyóiratkötet befogadására elégséges. Az épület klimatizált. Problémát okoz, hogy egyes tagkönyvtárak fenn kívánják tartani az átadott állomány tulajdonjogát, amely hátráltatja az ésszerű duplumcsökkentést. Az időszaki kiadványok bekerülnek az országos központi katalógusba (Catalogue Collectif National des Publications en Série = CCN). Évente mintegy 5 ezer polcfolyóméter időszaki anyagot rekatologizálnak.

A skót tárolókönyvtári kezdeményezés a SCURL-nak, a skót egyetemi és tudományos könyvtárak konföderációjának köszönhető. A vonatkozó pro-

jekt (rövidített nevén: CASS) kidolgozására támogatásért pályáztak a skót felsőoktatási finanszírozási alaphoz (SHEFC). A pályázat nem járt sikerrel, ezért újabban egy kísérleti megoldást igyekeznek tető alá hozni a Skót Nemzeti Könyvtár hathatós közreműködésével.

VATTULAINEN, Pentti: *National repository initiatives in Europe. = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 28. köt. 1. sz. 2004. p. 39–50./

(Sonnevend Péter)

Az Európai Unió Copeter projektje a könyvtárak együttműködéséért Szentpéterváron

A könyvtárak együttműködése Oroszországban (1991–2003)

A Szovjetunió összeomlása (1991) óta a könyvtárak helyzete és a könyvtári együttműködés drámaian megváltozott Oroszországban. Először szétesett a korábbi centralizált szervezeti struktúra, amelynek keretében a központi katalógizálás, a külföldi irodalom beszerzése és a könyvtárközi kölcsönzési rendszer működött. Bizonyos mértékben A Nyílt Társadalom Intézet/Soros Alapítványok Hálózata és az Orosz Alaputatási Alap lépett a korábbi központi rendszer helyébe. Az orosz könyvtárak mindenképpen nehéz időszakot éltek át: Moszkvából nem kaptak támogatást, és a költségvetési hiányok miatt a fenntartó intézménytől sem.

A *Nyílt Társadalom Intézet* elsőként ösztönözte a könyvtárak együttműködését, amikor meghirdette a könyvtári automatizálási programot (1998–2003). Ennek felső szintjén (nemzeti szinten) a szabványok és szabályok kidolgozása volt, valamint a letölthető, jó minőségű bibliográfiai rekordok előállítás. A második szintre a földrajzi vagy tematikus alapon szervezett konzorciumok kerültek, míg a harmadik a helyi könyvtárak szintje, amelyek hozzájutnak a nemzeti és a konzorciális szintű forrásokhoz és szolgáltatásokhoz, valamint helyi rekordokkal egészítik ki a központi katalógusokat.

Ezt az ideális elképzelést nehéz a gyakorlatban megvalósítani. Hiányoztak az elektronikus korban szükséges szabványok; csak néhány könyvtár használta a RUSMARC (a UNIMARC orosz változata) formátumot; a helyi besorolási rekordok és tezauruszok voltak fölényben; a katalógizáláskor a legtöbb könyvtárban az autopszia az előírás. Ezért a könyvtári automatizálási program legfontosabb eredménye a kötelező könyvtári szabványok megalkotása volt azok számára, akik részt kívántak venni az ún. versenyprojektekben. Ezeket a pro-

jekteket a Soros Alapítvány finanszírozta, a résztvevők pályázat alapján jutottak a támogatáshoz. A projektek egyik ága könyvtári konzorciumok létrehozására irányult. 47 régióból mintegy 200 könyvtár kapcsolódott be, 14 konzorciumot alakítva. A kb. 22 millió bibliográfiai rekordot szolgáltató konzorciumok egyike a *RUSLANet*, amely Oroszország északnyugati régióját fogja össze, szentpétervári központtal. A *Copeter* projekt koordinátora a Szentpétervári Műszaki Egyetem, illetve az ennek keretében működő Konzorciális Könyvtári Információs Rendszerek Intézete.

A konzorcium indulásakor a regionális közös katalógus alapján a következő szolgáltatásokat nyújtotta:

- katalógizálás a rekordok másolásával,
- elektronikus dokumentumrendelés,
- elektronikus dokumentumszolgáltatás,
- elektronikus könyvtári szolgáltatások.

A Copeter projekt

Résztvevők

Az Orosz Föderáció részéről:

- Szentpétervári Műszaki Egyetem,
- Szentpétervári Elektrotechnikai Egyetem,
- Szentpétervári Közgazdasági és Pénzügyi Egyetem.

Az Európai Unió részéről:

- Antwerpeni Egyetem (Belgium) – a projekt koordinátora az EU részéről,
- Maastrichti Egyetem (Hollandia).

Futamidő

2002. április – 2004. április (kétéves Tempus projekt).